

ГІСТОРЫЯ Ў АСОБАХ

Раман Скірмунт: шлях ад дэпутата Расійскай Думы да прэм’ер-міністра БНР

*Канферэнц-зала гатэля «Манастырскі» ледзь змагла змясціць усіх зацікаўленых гісторыяй жыцця гэтага чалавека. Паспяховага гаспадарніка, забітага сялянамі ў роднай вёсцы амаль 80 гадоў таму, якога да гэтай пары аплакваюць старажылы той самай вёскі. Працадаўцу Максіма Багдановіча, які адправіў паэта на лянэнне ў Крым. Палітыка, які напісаў праграму ўрада Беларускай Народнай Рэспублікі. Свежавыдадзены 700-старонкавы жыццяпіс Рамана Скірмунта прадставіў публіцы аўтар – доктар гістарычных навук **Алесь СМАЛЯНЧУК**. Як і трэба было чакаць, кніг хапіла далёка не ўсім. Назаўтра мы сустрэліся з гісторыкам, каб вызначыць галоўнае ў біяграфіі яго героя.*

– Алесь, вы называеце Рамана Скірмунта «Грамадзянінам Краю», палітыкам трох дзяржаў, гаспадарнікам, які стварыў «беларускі Ліверпуль у сваім маёнтку на Ясельдзе»... А кім ён сам сябе лічыў?

– Раман Скірмунт сапраўды быў палітыкам трох краін. Да 1917 года ён быў дэпутатам Дзяржаўнай Думы Расійскай імперыі і членам Дзяржаўнага Савета, у 1918-м фарміраваў урад БНР, а ў 1930-м быў абраны ў Сенат Польшчы. На пачатку XX стагоддзя ён называў сябе «беларусам польскай культуры». Гэта супольнасць заўсёды лічыла сваёй радзімай не Польшчу, а Беларуска-Літоўскі край. І Скірмунт быў адным з найбольш прыкметных «краёўцаў».

– Буйны землеўласнік, дзяржаўны дзеяч вялізнай імперыі, як ён прыйшоў у беларускі рух?

– Калі пасля 1905 года стала магчымай палітычная дзейнасць, Скірмунт кантактаваў з асродкам «Нашай Нівы», з мінскім памешчыкам Эдвардам Вайніловічам, які быў для многіх узорам «літоўскага шляхціца» (пазней яны пасябравалі). Тады якраз пеціярбургская суполка «Заглыне сонца і ў наша ваконца» задумала выдаць папулярную кніжку па гісторыі Беларусі на роднай мове. З гэтай ідэяй звярнуліся да Канстанцін Скірмунт (Раманавай стрыечнай сястры, аўтаркі трох кніжак пра гістарычную Літву). Яна адмовілася, і тады прапанова была перанакіравана Раману Скірмунту. Дарэчы, ён быў у сяброўскіх адносінах і з вядомай мецэнаткай Магдаленай Радзівіл. Ёсць інфармацыя, што якраз у яе маёнтку ў Кухнічах Скірмунт сустракаўся з напашніўцамі.

– Вы пішаце, што і **Максім Багдановіч** у гэтым сэнсе паспрыяў **Скірмунту**.

– Так, гэта адбылося ў 1916 годзе, калі паэт працаваў у Мінскім губернскім харчовым камітэце сакратаром, а камітэтам кіраваў якраз Скірмунт. З кастрычніка 1916 года па люты 1917-га яны мусілі штодзённа кантактаваць. Пра тое спрыянне пазней згадваў Аркадзь Смоліч у сваіх паказаннях 1930 года, калі быў арыштаваны па справе «Саюза вызвалення Беларусі». Смоліч пісаў, што Багдановіч вёў перамовы з памешчыкамі, з арыстакратамі і перацягваў іх на беларускі бок. І калі хворы на сухоты Багдановіч звярнуўся да кіраўніка камітэта аб дапамозе, то атрымаў двухмесячны адпачынак з захаваннем заробку і яшчэ 200 рублёў на лянэнне. І змог выехаць у Крым, адкуль ужо не вярнуўся.

– Радзіма Скірмунта – Парэчча на Піншчыне, дзе ў яго былі прамысловыя прадпрыемствы. Што там выраблялася?

– Асноўным прадпрыемствам была суконная фабрыка, заснаваная яшчэ ў 1830 годзе дзедам Рамана, Аляксандрам Скірмунтам. У часы Рамана тая фабрыка працягвала прыбыткова працаваць, на ёй былі задзейнічаны каля 250 рабочых. Яе прадукцыя прадавалася па ўсёй Расійскай імперыі, у Польшчы. Ёсць звесткі, што перад Першай сусветнай вайной Скірмунты падпісалі дамову з расійскім Міністэрствам абароны і пастаўлялі тканіну для афіцэрскіх шынялёў. Сукно Парэцкай фабрыкі атрымала шэсць медалёў на розных сусветных выставах, у тым ліку ў Парыжы, Лондане, Вене і Маскве. Дарэчы, у музеі Палесся ў Пінску можна пабачыць узоры парэцкага сукна. Там яно, праўда, прадстаўлена як народнае ткацтва... У Парэччы дзейнічалі таксама цукраварня і вінакурны завод. Вельці цанілася парэцкая гарэлка – скірумунтаўка.

– Рэцэпт захавалася?

– На жаль, не. А яшчэ Скірмунты

выраблялі ўласнае віно, бо мелі вінаграднікі ў Італіі.

– Пару гадоў таму я быў у **Парэччы**. Найбольш уразіў парк з дрэвамі самых экзатычных парод. Ходзіш, як па **Батанічным садзе**.

– Так, у тым парку да нашых дзён дажылі каля 30 унікальных дрэў. Напрыклад, балотны кіпарыс, радзіма якога – субтрапічныя балоты Фларыды. У Парэччы ён вымахаў на 10 метраў у вышыню.

– **Раман Скірмунт пісаў свае кнігі па-польску, у Расійскай Думе выступаў па-руску. А наколькі добра ён валодаў беларускай мовай?**

– У 1917 годзе ён выступаў на мітынгу ў Мінску. Паводле ўспамінаў ксяндза Вінцэнта Гадлеўскага, Скірмунт прамאўляў па-беларуску добра, але трохі з палескім акцэнтам (замест *што* казаў *ичо*). Гадлеўскі зазначаў, што «прамова Скірмунта была высокапатрыятычнай з беларускага пункту гледжання і выклікала ў прысутных буру воплескаў». У архівах я знайшоў яго заявы, адрасаваныя старшыні Рады БНР Язэпу Лёсіку, напісаныя па-беларуску. І дэкларацыя ўрада, які фарміраваў Раман Скірмунт у 1918-м, была на беларускай мове. Пісаў ён па-беларуску і для газеты «Вольная Беларусь», якую рэдагаваў Язэп Лёсік. Дарэчы, у згаданай дэкларацыі недвухсэнсоўна гаворыцца: «Урадовай мовай Беларускай Дзяржавы мусіць быць мова беларуская».

– **І ўсё ж у беларускай патрыятычнасці Скірмунта сёй-той сумняваўся.**

– І ён мусіў апраўдвацца. У 1917 годзе пісаў у адным з лістоў: «Я сам ураджэнец Беларускага Палесся, мае продкі да XVII стагоддзя карысталіся беларускай мовай як дамашняй. Я заўсёды быў і буду гарача адданы сваёй радзіме і свайму народу. Іх месцазнаходжанне не за Нёманам і Бугам, не на Волзе, а тут, у Беларусі».

– **Аднак жа «палескі акцэнт» і раней даваў пра сябе знаць. Пра гэта мала хто ведае, але ў 1907 годзе выйшаў буквар на паляшукцай гаворцы, і таксама з удзелам Скірмунта. Ці бачылі вы той буквар?**

– Бачыў. Ці не адзіны асобнік таго буквара (арыгінальная назва – «Русынскы лэмантэр») зберагаецца ў Расійскай нацыянальнай бібліятэцы ў Пецярбургу. Мне зрабілі копію. Ён з’явіўся на свет дзякуючы тром чалавекам – Канстанцін Скірмунт, Раману Скірмунту і Юзэфе Кужанецкай. Той лемантар я лічу яшчэ адной спробай супрацьстаяць русіфікацыі. Калі Юзэфа Кужанецкая ў 1914 годзе памерла (пахавана ў

Пінску), Скірмунт напісаў некролаг, у якім прыпісаў аўтарства буквара выключна ёй. Але я ўпэўнены, што адзін чалавек не мог такое выданне падрыхтаваць. Да таго ж Скірмунт ствараў слоўнік палескай гаворкі. Думаю, што ў палескага буквара было ўсё ж тры аўтары.

– **Мне згадваецца, як на пачатку 1990-х сёй-той, адштурхоўваючыся ад таго буквара, спрабаваў рабіць вялікую палітыку. Мэтай было ледзь не аддзяленне Палесся ад Беларусі. Аб’ехаўшы і пінскае, і рэчыцкае Палессе, вы зразумелі, што гэта за з’ява – палешукі?**

– Паляшукасць для мяне застаецца загадкай. Два гады мы ездзілі ўздоўж Прыпяці, і я так і не пабачыў палешукоў. Людзі там гавораць па-беларуску, па-руску, на траянцы. Потым мне светлай памяці мовазнавец Фёдар Клімчук растлумачыў, што палешукі з чужымі людзьмі саромеюцца размаўляць на сваёй гаворцы. Палессе – яно нейкае няўлоўнае. Помню, прыязджаем у экспедыцыю, размаўляем з людзьмі, пытаемся пра Палессе. А нам гавораць, што Палессе не тут, а за рэчкай. Мы едзем за рэчку – там кажуць, што Палессе за лесам. **Едзем за лес – і там няма Палесся...** Урэшце прыхалі ў Гліншчыцы, на радзіму Івана Мележа. І там людзі не прызнаваліся, што яны палешукі. Мы здзівіліся: як так, Мележ жыві ў вашай вёсцы, напісаў пра вас «Палескую хроніку»! Прыціснулі гліншчанцаў, і яны прызналіся, што жывуць на Палессі. Але тут жа на пытанне, ці ёсць у вёсцы палешукі, катэгарычна адказалі: няма і ніколі не было...

– **У 1918 годзе фактычна існавалі два ўрады БНР – Язэпа Варонкі і Рамана Скірмунта. Гэту сітуацыю называлі «двоеўраддзем». Хто быў зацікаўлены ў расколе тагачасных беларускіх палітычных сіл?**

– Ад таго «двоеўраддзя» была каласальная шкода, яно моцна дыскрэдытавала беларускі рух. Рашэнне Рады БНР аб фарміраванні кааліцыйнага ўрада Рамана Скірмунта з’явілася, бо ўрад Варонкі перажываў моцны фінансавы крызіс. Рада спадзявалася, што актыўная дзейнасць Скірмунта паспрыяе таксама наладзіць лепшыя стасункі з немцамі, якія ў 1918 годзе акупавалі значную частку Беларусі. Праўда, калі прадстаўнік нямецкага камандавання маёр Вульфён прыняў беларуска-польскую дэлегацыю, у склад якой уваходзіў і Скірмунт, то прызнаў, што ў намеры разгагнаць Беларускаю Раду. І 25 лютага немцы прымуслі беларускі ўрад пакінуць Дом губернатара, канфіскавалі казну і знялі з гмаху бел-чырвона-белы

сцяг.

– **Але Скірмунт усё ж бярэцца фарміраваць свой урад?**

– Ён яго фактычна сфарміраваў. Але ў гэты час Язэп Варонка атрымаў вялікія грошы – 150.000 рублёў прыйшлі з Украіны, украінцы разлічыліся за беларускую драўніну. З іншага боку, немцам, якія Скірмунта добра ведалі, не спадабалася, што можа паўстаць моцны беларускі ўрад, які стане прыкметнай сілай на міжнароднай арэне. Бо немцы хоць і разыгрывалі беларускую карту, ніколі сур’ёзна не думалі пра незалежнасць Беларусі. Для немцаў галоўным быў нейтралітэт Расіі. Таму яны зрабілі ўсё, каб беларускім ж рукамі знішчыць урад Скірмунта. У выніку Язэп Варонка не перадаў яму ні пячатку, ні наўнамошчы, заявіўшы, што Скірмунт – гэта дзяржаўны пераварот у Радзе БНР. Канфлікт быў страшны і непрыемны, ён паказаў слабасць і разразненасць беларусаў. Думаецца, немцы ўмела выкарысталі амбіцыі палітыка Язэпа Варонкі і зрабілі ўсё, каб беларускі рух пасварыць і раскалоць. Сфарміраваны Скірмунтам урад так і не пачаў дзейнічаць.

– **Ведаю, што вы паспелі запісаць успаміны людзей, якія памяталі Скірмунта. Якім ён застаўся ў людской памяці?**

– Калі я ў 1999 годзе ўпершыню прыехаў у Парэчча, то здзівіўся, наколькі «добры пан» і «наш Скірмунт» прысутнічаў у памяці вяскоўцаў. Вось як, напрыклад, згадвала яго Вольга Хвясюк (1933 года нараджэння): «Такіх паныв, як наш пан, то нігдзе, наўверное, не было. Очэнь-очэнь буў добры». А на дзесяць гадоў старэйшая Ульяна Мельнік успамінала: «Добрэньны пан наш був, добрэньны! Як ён людзей шановаў! У кого не было, тому поля по кавалку даваў, то жыта дасць, у кого бракуе». І такіх характарыстык я мог бы прывесці дзясяткі.

– **А на чым ездзіў «дабрэньны пан»?**

– У Скірмунта быў спачатку «б’юік», потым «додж». Я яшчэ застаў шафёра Мікалая Куцко, які яго вазіў. Звычайна ў Моладэва ці ў Пінск, дзе пан перасядаў на цягнік. Шафёр, дарэчы, атрымліваў найбольшы заробак у маёнтку – 100 злотых у месяц. Апрача таго, Скірмунт забяспечваў яго кватэрай, харчаваннем, вопраткай і нарэшце выдзеліў 8 гектараў зямлі.

– **З выгляду відны мужчына, багаты гаспадар, чаму Скірмунт так і не завёў сям’і?**

– Жыхары Парэчча тлумачылі гэта нежаданнем Скірмунта дзяліць маёнтак. Пэўнага адказу на гэта пытанне ў мяне няма. А вось каханне,

З поўным тэкстам дакумента можна азнаёміцца ў бібліятэцы

